

9 | Worden dieren in de veehouderij 'opgebrand'?

Een vaak gehoorde opmerking is, dat de koeien, varkens en kippen op de moderne grote bedrijven niet oud meer worden. Ze worden volledig opgebruikt in de bio-industrie en moeten al op jonge leeftijd worden afgevoerd om erger te voorkomen. Maar is dat wel zo? Want hoe oud kunnen dieren in de vrije natuur eigenlijk worden? En hoe oud worden ze als huisdier?

De maximale leeftijd die dieren kunnen bereiken is, zoals eerder beschreven, afhankelijk van de slijtage van hun gebit. Die is bij alle diersoorten verschillend. Maar alle dieren hebben één ding gemeen: hun levensduur wordt bepaald door de aanwezigheid van een goed functionerend gebit. Ze sterven zodra hun gebit is versleten. Bij runderen en paarden is dat na ongeveer 30 jaar, bij schapen, geiten en zwijnen na maximaal 20 jaar, en bij wolven en katachtigen na maximaal 15 tot 20 jaar.

Omdat de mens veel ongunstige omstandigheden wegneemt, kunnen huisdieren de leeftijd waarop hun gebit versleten zal zijn ook daadwerkelijk halen. Voor runderen op kinderboerderijen en paarden die na bewezen diensten hun oude dag in een pension mogen slijten, is dat zeker mogelijk. Kortom, slechts enkele dieren zullen de maximale leeftijd bereiken.

Maar in de vrije natuur vallen de meeste dieren reeds op jongere leeftijd ten prooi aan hun vijanden. In het eerste jaar vindt al een schifting plaats onder de jonge dieren: door onvoorzichtig en overmoedig gedrag, verlies van contact met hun moeder, onvolledige coördinatie van de bewegingen en af en toe optredende infecties vallen ze ten prooi aan allerlei roofdieren. Daarmee valt direct al 70 tot 80% van de jonge dieren af.

Na het eerste levensjaar is het percentage afvallers onder vrouwelijke paarden en runderen gering. Zo'n 15% van alle vrouwelijke jongen bereikt de leeftijd waarop ze zelf jongen kunnen voortbrengen. Vele bereiken daarna ook een hoge leeftijd.

Oud en versleten zijn, en rustig gaan liggen om te sterven komt in de vrije natuur eigenlijk niet voor. Als dieren zwak worden, wat op oude leeftijd door onvoldoende voeropname onvermijdelijk gebeurt, dan hebben roofdieren een relatief makkelijke prooi. Wolven en andere in groepen jagende roofdieren zijn zeer alert op de dieren in een koppel die afwijkingen vertonen, zoals een iets abnormale gang of een ontsteking met etterige uitvloeiing. Ook dieren die zich afzonderen van de koppel omdat ze een ziekte onder de leden hebben, vallen op. Voor de roofdieren vormen ze een makkelijke prooi. Voor een kerngezond dier, dat sneller en weerbaarder is moeten ze veel meer moeite doen.

Solitair levende jagers zoals tijgers moeten het meer hebben van een verrassingsaanval. Zij besluipen hun potentiële prooi en zetten van korte afstand de aanval in. Het ligt voor de hand dat dieren met afwijkingen minder goed opletten of minder snel reageren dan volledig gezonde dieren. Ook in deze situatie heeft de jager meer kans op een succesvolle aanval bij dieren met afwijkingen.

Eigenlijk een duidelijk voorbeeld van hoe de natuur de koppels koeien, paarden, schapen, geiten en varkens gezond houdt: alle dieren met afwijkingen, van welke aard dan ook, worden opgeruimd en planten zich niet (meer) voort. Zwakkere genen verdwijnen daardoor eveneens. Een harde maar natuurlijke benadering.

Koeien en merries kunnen in de natuur dus erg oud worden. Over de gemiddelde leeftijd van kuddes in het wild levende dieren zijn weinig gegevens bekend. Waarschijnlijk ligt de gemiddelde leeftijd hoog. Als de dieren hun eerste winter hebben doorstaan vallen ze alleen nog ten prooi aan roofdieren als ze ziek worden of gewond raken. De gemiddelde sterfleefijd van alle dieren ligt echter beduidend lager, als we ook alle dieren in de berekening meenemen die zijn uitgevallen in het eerste jaar (70 tot 80%). Maar ook hierover ontbreken betrouwbare gegevens.

Tot nu toe hebben we het alleen nog maar over koeien en merries gehad, de vrouwelijke dieren. Hoe zit het met de ouderdom van stieren en hengsten?

HENGSTEN LEVEREN
FELLE GEVECHTEN
OM DE HEERSCHAPPIJ
OVER EEN HAREM
MERRIES. DE
VERLIEZER WORDT
VERDREVEN EN GAAT
EEN SOLITAIR LEVEN
TEGEMOET

Stieren worden in de vrije wildbaan beslist niet zo oud. Ze bereiken zelden een hogere leeftijd dan zes tot acht jaar. En dat heeft te maken met het sociale gedrag. Jonge stieren worden door de leiderstier van een kudde koeien uit de kudde verdreven op een leeftijd van ongeveer een jaar. Dat is de leeftijd waarop de jonge dieren in de puberteit komen en belangstelling gaan krijgen voor de vrouwtjes. De leider duldt geen concurrentie. De jonge mannetjes vormen een bedreiging voor zijn alleenrecht om te paren met de vrouwtjes in zijn kudde. De jonge mannelijke dieren die uit de kuddes zijn verdreven vormen groepen en trekken gezamenlijk op. Ze moeten het doen met de minder voedselrijke gebieden, want de beste delen van een terrein zijn bezet door de koeien met hun leider. En tijdens dat vrijgezellenbestaan vallen veel slachtoffers door gebrek aan voedsel. Slechts een beperkt aantal mannelijke dieren bereikt de leeftijd van vier jaar. Op die leeftijd willen de jonge stieren een eigen kudde leiden. Hun probleem is echter, dat alle vrouwelijke dieren zijn aangesloten bij een kudde onder leiding van een stier. Om zich een plaats te verwerven moeten ze dus het gevecht aangaan met de leiderstier. En die laat zich uiteraard niet zo maar verdrijven. Dat resulteert in felle gevechten, die meestal in het voordeel van de leiderstier aflopen.

Maar de jonge stieren krijgen een tweede kans. De leiderstier heeft een druk leven dat veel energie kost. Hij moet de kudde goed in de gaten houden: welke koe is bronstig en kan bevrucht worden, welke concurrent staat op de loer. Bovendien valt de paartijd voor runderen laat in de zomer, de periode waarin de leiderstier reserves voor een harde winter moet opbouwen. Maar door alle drukte besteedt hij weinig aandacht aan het zoeken van voedsel, waardoor hij

verzwakt de winter in gaat. Stieren houden een dergelijk intensief leven gewoonlijk niet langer vol dan twee jaar. Op zesjarige leeftijd verliest hij dan ook de concurrentiestrijd met een jongere (vierjarige) stier en wordt hij uit de kudde verdreven door een nieuwe leiderstier. Die mag ook weer twee jaar de baas spelen, voordat hij het aflegt tegen een jongere concurrent. Eigenlijk een goed systeem van moeder natuur, want op die manier is de kans dat stieren hun eigen dochters gaan bevruchten klein. Immers, tegen de tijd dat de dochters bronstig worden heeft hun vader meestal een andere stier ontmoet, die de leiding van de kudde heeft overgenomen.

OUDE BUFFELSTIEREN DIE UIT HUN KUDDE ZIJN VERDREVEN DOOR EEN JONGERE STERKERE STIER GAAN NET ALS HENGSTEN EEN SOLITAIR LEVEN TEGEMOET, OF HOOGUIT IN KLEINE GROEPJES VAN DRIE STIEREN

De oude, verdreven stieren leven verder solitair of hooguit in kleine groepjes. Ze zoeken geen aansluiting bij andere groepen. Ze zijn veroordeeld tot een bestaan op de slechtste voedselgronden. Binnen één of twee jaar vallen ze ten prooi aan een groep roofdieren. Mannelijke runderen bereiken in de vrije natuur dan ook zelden de leeftijd van acht jaar. Door de mens gehouden stieren kunnen ouder worden dan acht jaar, maar stieren ouder dan twaalf jaar zijn toch een uitzondering. Kennelijk verbruiken stieren meer energie dan koeien. En daarom zijn ze eerder afgeleefd.

Bij paarden doet zich een soortgelijk proces voor. Ook daarbij moet de leiderhengst plaatsmaken voor een jongere hengst in de kracht van zijn leven. Waarnemingen bij onagers, halfezels met een ongeveer gelijk sociaal gedrag als paarden, tonen dat aan. De leiderhengst rende in de paartijd voortdurend in volle galop rondom de kudde, joeg vele concurrenten over grote afstanden na, paarde tussendoor met de hengstige merries en nam nauwelijks de tijd om te vreten. Dat deed hij pas weer nadat de laatste merrie gedekt was.

Berekeningen over het energiegebruik door het rennen en paren, en de energieopname door vreten zijn niet gedaan, maar het was de waarnemers wel heel duidelijk dat de hengsten juist vermagerden in de periode, waarin ze reserves hadden moeten opbouwen voor schralere tijden. Ze gaan dus minder goed toegerust de winter in. Komen ze die door dan moeten de hengsten in het voorjaar als er voldoende voedsel is een flinke achterstand in conditie zien in te halen. Maar eigenlijk beginnen ze het volgende paarseizoen al met een achterstand. Twee jaar de scepter zwaaien over een kudde merries is dan wel het uiterste.

Bij herten, die een soortgelijk gedrag vertonen als paarden en runderen, is vastgesteld dat de levers van de mannelijke dieren die werden geschoten kort na de paartijd, erg vervet waren. Dat duidt bij herkauwers op een stofwisselingsafwijking door gebrek aan voedsel.

Ook mannelijke herten houden er harems op na. De bokken willen andere mannetjes uit de buurt houden en vechten om de hinden. Tussen de gevechten door moeten de bronstige hinden gedekt worden. Dit kost allemaal erg veel energie en tijd om te eten is er nauwelijks.

Wilde zwijnen worden zo'n tien jaar oud. De evers leven solitair, de zeugen in groepen. Alleen als ze biggen hebben leven de zeugen gedurende een beperkte tijd solitair. Als de biggen enige weken oud zijn en vlot kunnen lopen, sluiten de zeugen zich bij elkaar aan. In het begin verdedigt de zeug, bijgestaan door andere zeugen van de rotte (groep) haar biggen furieus. Ze vallen gezamenlijk roofdieren aan – een aanval op een luipaard is vastgelegd – als die te dicht bij de biggen komen. Maar met het ouder worden neemt de zelfstandigheid van de biggen toe en houdt de zeug haar biggen minder nauwlettend in het oog. In het eerste levensjaar sterven dan ook veel biggen. Slechts 15% wordt oud genoeg om zelf aan voortplanting toe te komen. In de vrije wildbaan brengen vrouwelijke zwijnen eens per jaar een worp. En bij uitzondering, onder heel gunstige omstandigheden met een zeer ruim voedselaanbod, kunnen ze twee worpen brengen.

Kippen kunnen in goede omstandigheden acht tot tien jaar oud worden, dat wil zeggen in gevangenschap in een vrije ruimte. Voorwaarde is ook dat de kippen slechts een beperkt aantal eieren per jaar leggen.

Hoeveel jonge kippen al door roofdieren verorberd zijn, voordat ze de leeftijd hebben bereikt waarop ze zich kunnen voortplanten is niet bekend. Maar het zijn er ongetwijfeld veel.

Kippen krijgen in de vrije natuur maximaal 30 nakomelingen per jaar. Toch neemt het aantal kippen in de vrije natuur, waarin geen enkel dier wordt beschermd, niet toe. Dit betekent dat ruim 90% van de kuikens ten offer valt aan roofdieren.

Wolven en katachtigen kunnen een leeftijd van ongeveer twaalf jaar bereiken. Dan gaan door tandsteenvorming gebitselementen verloren. Ze kunnen hun plaats in de groep niet meer verdedigen en zijn niet meer in staat goed te jagen. Einde verhaal.

Verder geldt voor deze diersoorten nog duidelijker dan voor herkauwers en paarden, dat de winter een periode van voedselgebrek is. De welpen hebben nauwelijks iets te vreten, waardoor veel welpen hun eerste winter niet overleven. Is het zo dat de welpen in het vroege voorjaar nog gegund wordt iets te eten, in een periode van gebrek geldt het recht van de sterkste. De alfadiëren eten eerst, pas dan is er plaats voor de rest van de roedel. En met een verminderd aanbod aan voedsel laat zich raden wat het lot is van een groot deel van de jonge dieren.

Maar hoe oud worden nu onze boerderijdieren?

Om te beginnen de leeftijd van onze melkkoeien. In Nederland zijn de melkkoeien gemiddeld bijna vier jaar productief. Ze worden geslacht op een leeftijd van ongeveer zes jaar. Maar hier staat tegenover dat veel meer kalveren het eerste jaar overleven dan in de natuur. Het percentage dieren dat ouder wordt dan een jaar is ruim 90%. Dat is te danken aan de inbreng van de mens: bescherming tegen hun natuurlijke vijanden, hulp bij geringe afwijkingen, medicijnen als er infecties optreden en voortdurende zorg voor voldoende voedsel.

De mens houdt een groot aantal kalveren in leven die in de vrije natuur ten prooi zouden zijn gevallen aan roofdieren. We bieden hulp bij de geboorte als de moederkoe of de merrie moeilijkheden heeft met het ter wereld brengen van haar jong. En we verzorgen het moederdier als er tijdens de bevalling inscheuringen ontstaan en ontstekingen optreden. Bovendien hebben de jongen niets te duchten van roofdieren. Er vallen daarom veel minder dieren uit dan in de vrije wildbaan het geval is. Het gevolg is echter weer wel dat de mens gaat selecteren in de dieren die in zijn koppel leven.

Een melkkoe moet eens per jaar een kalf brengen om de melkproductie optimaal te houden, want na verloop van tijd neemt de melkproductie af. Na een periode van rust (droogstand) opnieuw kalven rendeert in een optimale productie. Ook in de natuur brengen koeien eens per jaar een kalf. Dus wat de veehouder doet – zijn dieren tijdig laten dekken (insemineren) en eens per jaar laten kalven – is volledig conform het natuurlijke gedrag van runderen.

Een veehouder met bijvoorbeeld 100 melkkoeien heeft na een jaar 100 kalveren. De helft ervan is mannelijk en wordt afgevoerd naar een vleeskalverenbedrijf. De 50 vrouwelijke kalveren houdt hij aan. Enkele ervan zullen sterven door ziektes of ongelukken, maar na een jaar heeft hij minstens 45 vrouwelijke kalveren. Een jaar later heeft hij er nogmaals 45, dus totaal 90 vaarskalveren om zijn koeien te vervangen. De keuze is dan tussen een jonge koe (een vaars) waarvan de toekomst veelbelovend is en een koe waarvan hij alles weet. De keuze valt in het algemeen op de vaars. En dat brengt de koe op een leeftijd van gemiddeld iets

meer dan 6 jaar bij de slager. Dit betekent helemaal niet dat onze moderne koeien zwak zijn. Want ook in omstandigheden waarin veel gevraagd wordt van een melkkoe – en 40 liter melk per dag is inderdaad een zware belasting – worden veel koeien erg oud. Zonder selectie zou het aantal koeien in een koppel zeer snel stijgen, waardoor er een enorme overbevolking op het bedrijf zou ontstaan. Kortom, de leeftijd van melkkoeien wordt bepaald door de selectie die veehouders maken.

Bijna alle mannelijke kalveren worden ingezet voor de vleesproductie. Ze worden geslacht op een leeftijd van ongeveer 8 maanden (kalfvlees) of in het tweede levensjaar (rundvlees). Slechts een handjevol stieren wordt aangehouden voor de fokkerij. Die kunnen dan ook redelijk oud worden, maar slechts bij uitzondering ouder dan tien jaar.

Voor paarden is de situatie onduidelijk. Er worden in Nederland jaarlijks veel veulens geboren. Toch neemt het aantal paarden slechts langzaam toe. Er moeten dus paarden verdwijnen, vermoedelijk naar het buitenland. Maar daarover zijn onvoldoende gegevens beschikbaar. Veel veulens zullen in het slachthuis belanden, voordat ze een jaar oud zijn.

Varkens belanden in Nederland in het slachthuis als ze een gewicht van ongeveer 100 kg hebben bereikt. Ze zijn dan zes tot zeven maanden oud. Nog heel jong dus, zelfs nog voordat de wisseling van de tanden is begonnen. Maar kijken we weer naar wat er in de vrije natuur gebeurt, dan zien we dat ook daar 85% van de dieren sterft voordat ze een jaar oud zijn. Onvoorzichtigheid maakt ze tot een makkelijke prooi voor roofdieren en voedselgebrek leidt al snel tot de dood. En dan zijn er nog ziektes die de levensduur van de jonge dieren beperken. Ook als landbouwhuisdier bereikt slechts zo'n 15% de leeftijd waarop ze zich kunnen voortplanten. Een volledig vergelijkbare situatie dus met wat er in de vrije natuur gebeurt. Alleen beperken niet roofdieren, ziektes of andere ongunstige omstandigheden de levensduur, maar het slachthuis. De mens is de grootste predator geworden. Maar wel na een leven van overvloed aan voedsel, veiligheid en waarschijnlijk verveling.

Zeugen brengen hooguit zes of zeven tomen. Is in de vrije natuur een worp van acht biggen al uitzonderlijk, een modern varken brengt worpen van 12 biggen, en dat ruim twee keer per jaar (2,5 keer). Om dat te bereiken moet de mens zorg dragen voor een overvloedig rantsoen, zodat de energievoorziening voor de zeug voldoende is om meer dan twee keer per jaar biggen te werpen.

Kippen zijn geselecteerd op eierproductie, tegenwoordig tot 330 eieren per jaar. Toch kunnen ook deze hoogproductieve kippen in volièrés van liefhebbers de leeftijd van een jaar of zes bereiken. En dat geldt zowel voor hanen als voor hennen. Maar in de moderne pluimveehouderij worden de dieren na een legperiode van een jaar geslacht op grond van economische motieven. De moderne legkip wordt dan ook veel minder oud dan biologisch mogelijk is.

GETEMDE BEESTEN

Fokkippen, dieren die eieren produceren die de volgende generatie kippen moeten opleveren, kunnen wel een aantal jaren leggen. Maar de leeftijd die de oerkip kon bereiken halen de kippen in de pluimveehouderij nooit meer.

In de hedendaagse veehouderij bereiken dus meer dieren de leeftijd waarop ze zich kunnen gaan voortplanten dan in de vrije natuur. Zeker 85% van alle vrouwelijke dieren haalt die leeftijd, in de vrije natuur hooguit 15%.